

направлені з обласних і районних центрів партійні та радянські функціонери, лектори, пропагандисти та доповідачі. Так, наприклад, у 1945 р. Дніпропетровський обком КП(б)У направив із міст в села області терміном на 2 місяці 500 агітаторів і пропагандистів та 630 доповідачів з числа партійно-радянського активу, які виступали перед селянами з розробленими обкомом доповідями на теми: «Поточний момент і завдання колгоспного селянства», «Сила колгоспного ладу», «Берлінська конференція трьох держав», «Партія Леніна – Сталіна – натхненник перемог радянського народу у Великій Вітчизняній війні», «Японського агресора розгромлено» [19, 14]. У Корсунь-Шевченківському районі Київської області до агітаційно-пропагандистської роботи райкомом партії було залучено 944 агітатори, у т.ч. 414 учителі, 68 агрономів, 48 медпрацівників, 132 демобілізовані воїни Червоної армії, 282 радянсько-колгоспні активісти; з них 112 були членами і кандидатами в члени ВКП(б), 149 – комсомольцями. На кінець 1945 р. у районі було організовано 775 двадцятихаток, в яких було проведено понад 6560 масово-політичних заходів – лекцій, бесід, політзанять, читок газет, в яких взяли участь близько 31 тис. селян [20, 1–2]. Подібне мало місце й в інших областях України. Однак варто зауважити, що в багатьох випадках, через слабку підготовленість доповідачів із числа місцевого активу, лекційно-пропагандистські заходи мали формальний характер.

У практичній роботі культурно-просвітницьких закладів поширеним явищем було переважання проведених масово-політичних заходів над кількістю культурно-масових заходів. Наприклад, у клубах уже названого Корсунь-Шевченківського району в рамках розгорнутої в кінці 1945 р. кампанії з підготовки до виборів у Верховну Раду в 1946 р. було проведено 540 масово-політичних заходів, тоді як концертів, вистав, вечорів відпочинку тощо – 245 [20, 1–2].

Важливим джерелом одержання інформації для сільського населення, а для влади – засобом впливу на нього була періодична преса. У визволених регіонах відразу ж вживалися заходи щодо організації видання обласних та районних газет й уже невдовзі розпочиналося їх друкування. Усі обласні газети були органами обкомів КП(б)У та обласних рад депутатів трудящих, а районні – органами райкомів КП(б)У та районних рад депутатів трудящих. Через відсутність належної поліграфічної бази, яка майже повністю була знищена або вивезена окупантами, та паперу тиражі місцевих газет, особливо в перші місяці після визволення, були невеликими. Так, наприклад, у Полтавській області, де окупанти знищили поліграфічну базу в 19 районах, у листопаді 1943 р. друкування 18 районних газет здійснювалося накладом лише 500 примірників 2 рази на тиждень, а у 8 районах друкування районних газет не відновилося через відсутність паперу [8, 76–77]. Навіть відновлений з 1 березня 1944 р. випуск драбівської районної газети цієї ж області здійснювався накладом 750 примірників, з яких сільські читачі отримували 650 примірників. До речі, в 1944 р. у села цього району також надходило 333 примірники центральних і республіканських газет та 169 примірників обласної газети [21, 71–72]. У Дніпропетровській області на кінець 1945 р. тиражусіх

районних газет становив лише 47 тис. примірників [22, 29]. Подібне мало місце й в інших областях України.

За таких обставин газети в основному отримували сільради, контори господарств, клуби, бібліотеки, школи, а от індивідуальна підписка на періодичні видання в сільській місцевості навіть у кінці 1945 р. була рідкістю. Крім обмежених тиражів, причиною цього була й відсутність коштів у селян, тому передплатниками газет були лише окремі вчителі та сільські керівники й спеціалісти. Пересічний же селянин міг прочитати газету лише в сільській бібліотеці, клубі та хатах-читальнях, які за вказівками партійних органів були створені в усіх сільських населених пунктах, при цьому у великих селах їх було створено по 5–6. Широко практикувалося проведення голосних читок матеріалів з газет у клубах, бібліотеках, хатах-читальнях, червоних кутках колгоспів і радгоспів, по десяти- та двадцятихатках, у перервах під час польових робіт. Газети вивішувалися на стендах, розміщених біля сільрад, контор колгоспів і радгоспів, або ж у центрі села.

Якщо з центральних і республіканських газет селяни дізнавалися про події на фронті, в СРСР, республіці та в світі, знайомилися з рішеннями Комуністичної партії та союзного й республіканського урядів, то на шпальтах місцевих періодичних видань, поряд з такою ж інформацією у скороченій редакції, головна увага приділялася висвітленню питань організації та ходу сільськогосподарського виробництва в регіоні, заготівель хліба та іншої рослинницької й тваринницької продукції, пропаганді передового досвіду в роботі колгоспів, радгоспів, МТС, бригад, ланок та окремих селян-передовиків колгоспно-радгоспного виробництва. Обов'язковою була публікація в обласних газетах статистичних зведень про виконання планів та зобов'язань у розрізі по районах, а в районних газетах – по кожному господарству району. Зі сторінок обласних і районних газет сільські читачі дізнавалися про хід відбудовних робіт у виробничій та соціальній інфраструктурі сіл області чи району, роботу закладів освіти, охорони здоров'я та культури, участь трудящих регіону в акціях на допомогу фронту та постраждалим під час війни. При цьому всі матеріали такого змісту мали ідеологічне спрямування й подавалися в позитивному плані й під мобілізуючими назвами та гаслами. Практикувалася також публікація критичних матеріалів про негативні явища в житті регіонів, недоліки в роботі окремих керівників, зловживання та порушення радянських законів, викривалися порушення трудової дисципліни, бракороби, ледарі та ін. Разом із тим в газетах практично були відсутні матеріали з неофіційною інформацією про події в регіоні, з побутовими та господарськими порадами. Типовим явищем було надходження газет до сільського читача через 5–6, а той і більше днів з моменту їх друкування.

Відразу ж після визволення регіонів здійснювалися заходи щодо відновлення в сільських населених пунктах радіомовлення. Однак через слабку матеріально-технічну базу районних радіовузлів – основної ланки в цій справі – сільська радіофікація проводилася повільно. Наприклад, у кінці 1943 р. Драбівський районний радіовузел зв'язку Полтавської області мав 261 діючу радіоточку, з них у селах – 43 [21, 71–72], а в сусідньому Золотоніському районі

навіть у кінці 1944 р. (через 15 місяців після визволення) районний радіовузол через погану технічну оснащеність обслуговував лише районний центр і 5 сільських рад [23, 7]. Подібна ситуація мала місце й у більшості інших визволених регіонів. Лише після закінчення війни технічна оснащеність місцевих радіовузлів поступово покращувалася за рахунок надходження апаратури від військових частин та з трофейних фондів, а також виробленої на відбудованих та переведених на випуск мирної продукції підприємствах. Радіофікації сіл сприяло й відновлення у сільській місцевості дротяних ліній зв'язку, по яких здійснювалася трансляція радіопередач. Уже до кінця війни майже в усіх селах республіки радіомовлення було поновлено. Загальний обсяг радіомовлення до кінця 1945 р. був доведений до 13 годин 36 хвилин на добу, що перевищило довоєнний показник [8, 229–230]. Більшість селян мали змогу слухати радіопередачі з устанавленого на майдані в центрі села гучномовця, а також у сільських клубах, бібліотеках та хатах-читальнях у випадках їхньої радіофікації, а от у селянських оселях радіоточка була великою рідкістю.

На початку відбудови з великими труднощами вирішувалося питання кінообслуговування сільського населення. Поставлене у березні 1944 р. ЦК ВКП(б) завдання забезпечити демонстрацію кінофільмів у кожному селі не рідше одного разу на місяць [24, 513–520] у республіці не виконувалося через відсутність необхідної кількості кіноустановок, приміщень для демонстрації кінофільмів та кадрів кіномеханіків. Під час окупації була цілковито зруйнована й розграбована апаратура стаціонарної та пересувної кіномережі, яка обслуговувала колгоспи, радгоспи й МТС [8, 85]. Станом на кінець 1944 р. у селах республіки нараховувалося лише 404 кіноустановки (що становило 10,9% від їхньої кількості – 3718 на початку 1941 р.) [3, 56, 151], з яких близько половини працювали стаціонарно. У зв'язку з цим демонстрація кінофільмів на селі була великою рідкістю. За даними Управління кінофікації УРСР, протягом 1944 р. в 64% сіл республіки кінофільми не демонструвалися жодного разу або демонструвалися 1–2 рази на рік [12, 121].

З метою кінообслуговування селян періодично вдавалися до використання кінопересувок та проведення за їх допомогою своєрідних кінофестивалів. Наприклад, у березні 1944 р. у Сталінській області за допомогою 17 кінопересувок кінофільми переглянули 12 208 сільських мешканців, у травні 1944 р. у Ровенській області – 47 тис., а в Кіровоградській області в рамках триденного кінофестивалю – 10 тис. селян [12, 120].

Однак такі заходи кардинально поліпшити кінообслуговування населення в сільській місцевості не могли, й загальний стан повсякденного функціонування кіномережі повоєнного села залишався незадовільним. Поряд з недостатньою кількістю кіноапаратури та кадрів кіномеханіків, на якості кінообслуговування негативно позначалася також зношеність апаратури та відсутність запчастин для її ремонту, низький рівень виконавської дисципліни багатьох сільських кіномеханіків, які свої обов'язки виконували, як правило, на тимчасових засадах або за сумісництвом, мали низьку технічну підготовку. Системний характер мали порушення графіків завезення й демонстрування кінофільмів.

Через зношеність фільмокопій стрічки під час демонстрації часто рвалися, зникав або зовсім був відсутній звук, інколи відсутніми були окремі частини фільмів. Нерідко через несправність апаратури демонстрування кінофільму припинялося взагалі.

Вважаючи кіно важливим засобом ідеологічного впливу на свідомість сільського населення, владні структури вдавалися до заходів, які могли б поліпшити стан справ з кінообслуговуванням на селі. Саме цим було зумовлене прийняття Раднаркомом УРСР 14 березня 1944 р. постанови «Про заходи щодо поліпшення кінообслуговування населення УРСР» [25, 21], якою перед виконкомоми обласних Рад ставилося завдання прискорити процес відновлення сільської кіномережі та організації роботи сільських кіноустановок, забезпечити кваліфіковане керівництво сферою кінообслуговування сільського населення. З цією метою належало розукрупнити міжрайонні відділи кінофікації й організувати райвідділи кінофікації в усіх районах республіки та зміцнити їх в організаційно-господарському відношенні з тим, щоб вони стали основною ланкою, яка мала забезпечити відновлення й якісну роботу сільської кіномережі. З метою стимулювання й закріплення кадрів сільських кіномеханіків передбачалося включення їх на постачання за нормами другої категорії, встановлених для робітників промисловості. Та вже невдовзі, переконавшись у повільному й неповному виконанні вимог вказаної постанови та подальшому перебуванні кіномережі села в занедбаному стані, про що свідчили наведені вище факти, Раднарком УРСР спільно з ЦК КП(б)У 11 жовтня 1944 р. приймають ще одну, на цей раз більш конкретну й категоричного характеру Постанову «Про поліпшення роботи сільських кіноустановок», якою вся справа кінофікації села покладалася на Управління кінофікації при РНК УРСР та його обласні й районні органи. У розпорядження останніх у п'ятиденний строк передавалися, без права подальшого вилучення, усі діючі та недіючі кіноустановки районних та сільських клубів. Управління кінофікації зобов'язувалися до 1 січня 1945 р. провести ремонт кіноапаратури та забезпечити високоякісну демонстрацію кінофільмів, а електростанції та кіноапаратуру, що знаходилися у райцентрах сільського типу на стаціонарі, належало використовувати протягом 2–3 днів на тиждень для обслуговування сіл району.

Держкомітет з прокату кінофільмів зобов'язувався створити в кожній обласній прокатній конторі сільський фільмофонд з кращих радянських фільмів та постачати сільські кіноустановки кінофільмами високої технічної якості, а при одержанні двох або більше копій кінофільмів нових назв одну копію пускати в прокат винятково на сільські кіноустановки. З метою забезпечення безперебійного постачання сільських кіноустановок фільмами відновлювалася мережа міжрайонних прокатних пунктів. Задля підвищення відповідальності за доручену ділянку роботи завідувачі райвідділів кінофікації були включені до номенклатури обкомів КП(б)У. На обкоми партії та обласні управління кінофікації покладалася завдання в місячний строк укомплектувати райвідділи кінофікації відповідальними і кваліфікованими працівниками. Постанова також зобов'язувала заслухати на засіданнях виконкомів обласних і районних рад та

обкомів і райкомів КП(б)У питання про кінообслуговування сільського населення і організаційно-господарське зміцнення райвідділів кінофікації та сільських кіноустановок та проінформувати до 1 грудня 1944 р. РНК УРСР і ЦК КП(б)У про стан кінообслуговування сільського населення в областях [8, 146–148].

Оперативно організоване на місцях виконання визначених постановою завдань, яке відбувалося уже в умовах визволеної України, незабаром почало, хоч і повільно, давати позитивні результати. До закінчення війни кількість сільських кіноустановок збільшилася до 824 [12, 120], що становило вже 22,2% довоєнного рівня, було проведено ремонт непрацюючих установок, активніше використовувалися для демонстрації кінофільмів у селах кінопересувки, у т. ч. пересувні електростанції та апаратура районних клубів та будинків культури, покращувалося забезпечення сільської кіномережі прокатними фільмокопіями, якіснішими ставали кіносеанси. Упродовж 1945 р. у сільській кіномережі було проведено 101 368 кіносеансів, під час яких кінофільми переглянули 11 771,7 тис. глядачів (у т.ч. у західних, Ізмаїльській та Закарпатській областях – 14 715 кіносеансів і 1501,0 тис. глядачів). Однак за показниками кінообслуговування село значно відставало від міста, де того року було проведено 288 708 кіносеансів, на яких були присутніми 66 415,1 тис. глядачів (у західному регіоні відповідно 71 996 і 12 213,0 тис. глядачів) [8, 258].

Кінорепертуар, який пропонувався сільській аудиторії, був ідеологічно спрямований, у ньому переважала військово-патріотична тематика, яка покликана була формувати в той важкий час моральний оптимізм і готовність самовіддано працювати заради остаточної перемоги над нацизмом та найшвидшого подолання наслідків війни. За відсутності репертуарної альтернативи мешканці села з великим інтересом переглядали пропоновані їм кінофільми, зокрема, особливою популярністю користувалися кінофільми «Чапаєв», «Щорс», кадри кінохроніки та документальні стрічки, де показувалися наступальні переможні операції Червоної армії, хронікально-документальні кіножурнали «Наша Советская Родина», «Радянська Україна», «Новини дня», які з традиційним для того часу пафосом інформували про події в республіці, СРСР та за кордоном.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що в 1943–1945 рр. в Україні було зроблено чимало щодо відновлення та налагодження функціонування культурно-просвітницьких закладів. Проте через відсутність коштів, недостатнє забезпечення матеріальними й трудовими ресурсами, державну політику щодо пріоритетності відбудови виробничої сфери їх відродження в умовах війни значною мірою здійснювалося на громадських засадах і нерідко зводилося лише до відновлення найелементарніших їх функцій.

1. Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941–1945 рр.: у 3 т. – К.: Політвидав України, 1967. – Т. 3. Радянська Україна в завершальний період Великої Вітчизняної війни (1944–1945 рр.) / [авт. кол.: М. О. Буцько, М. М. Власов, П. І. Денисенко та ін.]. – 455 с.; Рибак І. В. Соціальна інфраструктура українського села: зміни, труднощі, проблеми (20 – поч.

90-х рр. ХХ ст.) / І. В. Рибак. – К.: Рідний край, 1997. – 165 с.; Рибак І. В. Соціально-побутова інфраструктура українського села (1921–1991 рр.): наук. видання / І. В. Рибак. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2000. – 304 с.; Михненко А. М. Донбас в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945) / А. М. Михненко. – Донецьк: Юго-Восток, 2000. – 152 с.; Терещенко Т. В. Розвиток бібліотечної мережі в українському селі в період відбудови народного господарства (1943–1950 рр.) / Т. В. Терещенко // Український селянин: зб. наук. статей. – Черкаси, 2002. – Вип. 6. – С. 47–49; Терещенко Т. В. Відбудова сільських культурно-освітніх установ у 1943–1950 рр. (на матеріалах Центральної України) / Т. В. Терещенко // Історія України. Маловідомі імена, події, факти: зб. статей. Вип. 26. – К., 2004. – С. 353–366; Терещенко Т. В. Соціально-побутова сфера села центральних областей України в період відбудови (1943–1950 рр.): дис. ... канд. іст. наук / Т. В. Терещенко; Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2007. – 249 с.; Шамрай О. Г. Культурно-освітні процеси в сільській місцевості Центральної України у 1943–1950 рр.: дис. ... канд. іст. наук / О. Г. Шамрай; Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2008. – 217 с. та ін.

2. Терещенко Т. В. Соціально-побутова сфера села центральних областей України в період відбудови (1943–1950 рр.) ...

3. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 3987.

4. Історія Коммунистической партии Советского Союза: в 6 т. – М.: Политиздат, 1970. – Т. 5. – Кн. 1. – 724 с.

5. Украинская ССР в годы Великой Отечественной войны Советского Союза. Хроника событий. – К.: Политиздат Украины, 1985. – 618 с.

6. Кондакова Н. И. Некоторые вопросы идейно-политической работы партии в освобожденных районах (1943–1945 гг.) / Н. И. Кондакова // Вопросы истории КПСС. – 1970. – № 5. – С. 41–55.

7. Шамрай О. Г. Культурно-освітні процеси в сільській місцевості Центральної України у 1943–1950 рр. ...

8. Культурне будівництво в Українській РСР. Червень 1941–1950: зб. док. і матеріалів / упор. А. І. Бичкова, В. П. Даниленко, О. Г. Луговський та ін. – К.: Наукова думка, 1989. – 573 с.

9. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 1622.

10. Радянська Україна – 1944 – 26 вересня.

11. Надніпрянська правда. – 1944. – 27 вересня.

12. Рибак І. В. Соціально-побутова інфраструктура українського села (1921–1991 рр.) ...

13. Центральний державний архів вищих органів влади України. – Ф. 4762. – Оп. 1. – Спр. 3.

14. Народна освіта, наука і культура в Українській РСР. Статистичний збірник. – К.: Статистика, 1973. – 316 с.

15. Державний архів Черкаської області (далі – ДАЧО). – Ф. Р-1596. – Оп. 1. – Спр. 5.

16. ДАЧО. – Ф. Р-4429. – Оп. 1. – Спр. 13.

17. Народне господарство в Українській РСР в 1959 році. – 731 с.

18. Історія бібліотечної справи на Черкащині. – Черкаси, 2003. – 139 с.

19. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 1580.

20. ДАЧО. – Ф. Р-5033. – оп. 1. – Спр. 10.

21. ДАЧО. – Ф. П-229. – Оп. 1. – Спр. 2.

22. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 1580.

23. ДАЧО. – Ф. Р-630. – Оп. 1. – Спр. 34.

24. КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і Пленумів ЦК. – К.: Політвидав України, 1979. – Т. 7. – 574 с.

25. Культурне будівництво в Українській РСР. Найважливіші рішення Комуністичної партії і Радянського уряду (1917–1960 рр.): зб. док. – К.: Держполітвидав України, 1961. – Т. 2 (червень 1941–1960 рр.). – 664 с.